

Met alle leeftijden geloven

Over de waarde van intergenerationele ontmoeting

André Groenendijk, Sabine van der Heijden, Gert Schouten en Ronelle Sonnenberg

In de kerk komen kinderen en jongeren bij elkaar met leeftijdgenoten tijdens kindernevendienst, club, catechese, tienerkerk etc. Dat is de ‘traditionele’ praktijk, die op veel plekken nog altijd gebruikt wordt. Toch lopen steeds meer kerkelijke gemeenten tegen de grenzen van deze praktijk aan. Vrijwilligers om het jeugdwerk draaiende te houden zijn steeds moeilijker te vinden, en in een krimpende kerk wordt de groep jongeren op steeds meer plekken te klein om deze praktijk levensvatbaar én vruchtbaar te laten zijn.

Niet alleen vanuit praktisch oogpunt kunnen er vraagtekens worden geplaatst bij de doelgroepenbenadering in de kerk. In zowel de academische literatuur als in de praktijk is er steeds meer aandacht voor het model van intergenerationele geloofsvorming. De ontmoeting tussen generaties wordt hier doelbewust opgezocht, waarbij er bovendien sprake is van tweerichtingsverkeer: het is niet slechts de volwassene die aan de jongere vertelt ‘hoe het zit’, maar ook de jongere die vanuit zijn of haar eigen ervaring de geloofsontwikkeling van de volwassene stimuleert.

Deze benadering stond centraal tijdens de cursus ‘intergenerationele geloofsvorming en kerkzijn’ van de PThU. Tijdens deze cursus voerden predikanten en kerkelijk werkers een actieonderzoek uit in de context van hun eigen gemeente, waarbij het intergenerationele model in de praktijk werd gebracht en waarin vanuit de literatuur op die praktijkervaring werd gereflecteerd. In dit artikel bespreken we de lessen die we kunnen trekken uit deze onderzoeken. We onderscheiden hierin drie lijnen waarlangs de intergenerationele ontmoeting kan worden vormgegeven: (1) het gesprek tussen generaties, (2) de liturgie, en (3) de geloofsopvoeding.

Het gesprek tussen generaties

De Duitse socioloog Hartmut Rosa duidt onze tijd als een tijd van ‘versnelling’. Dit heeft ook zijn weerslag op de verhouding tussen de generaties. Er is allereerst minder tijd om elkaar te ontmoeten. Daarnaast ligt het tempo van veranderingen zo hoog dat verschillende generaties haast in een andere wereld lijken te leven. Het beeld dreigt wel eens te ontstaan dat de oudere generaties niets meer bij te dragen hebben, omdat zij de wereld van de jongeren niet meer begrijpen. Dit gevoel van irrelevantie leeft sterk onder een deel ouderen en sijpelt ook door in de kerk. Dit staat echter haaks op de geloofsoverdracht, die veronderstelt dat het geloof van generatie op generatie wordt doorgegeven. De levenservaring van ouderen kan van grote waarde zijn voor jongere generaties die hun plek zoeken in de wereld, als mens en als gelovige. Omgekeerd kan de geloofservaring van jongeren een verrijking zijn voor ouderen en hen bepalen bij de God die met iedere generatie zijn weg gaat. Alle reden om het gesprek tussen generaties op gang te brengen en te houden.

Dit was ook de focus van enkele onderzoeken binnen de cursus. Een van de deelnemers aan de cursus bracht 45-minners en 60-plussers bij elkaar op twee gespreksavonden. Op de avonden gingen de aanwezigen in een ontspannen setting met elkaar in gesprek in ‘intergenerationele gespreksgroepjes’, waarin met elkaar gesproken werd over de eigen

geloofservaring. Aan het einde van de avond werd aan de deelnemers gevraagd wat er van de andere generatie is geleerd.

Op de avonden bleken de overeenkomsten tussen de generaties groter te zijn dan de verschillen, anders dan vooraf wellicht zou zijn verwacht. De verschillen die er zijn tussen de aanwezigen zijn niet noodzakelijk gebonden aan de leeftijd. Wel werd duidelijk dat bij de 60-plussers de behoefte aan gemeenschap sterker wordt ervaren, terwijl 45-minners met hun vaak drukke leven meer behoefte lijken te hebben aan rust. Opvallend is ook (en dit benadrukt het belang van intergenerationeel leren) dat, in de groep die onderzocht werd, de 45-minners beter onder woorden lijken te kunnen brengen wat de kern van hun geloof is dan de ouderen. Dit onderstreept dat de oudere niet per definitie de ‘deskundige’ is als het op geloven aankomt. Jongeren ontdekten bij ouderen dan weer dat de ‘hobbels’ (tegenslagen, twijfels) er helemaal bij horen op de geloofsweg en dus geen reden zijn tot paniek. Hoewel de ontmoeting met andere generaties dus als zeer waardevol wordt ervaren, geven deelnemers aan dat ook de ontmoeting met leeftijdgenoten van belang blijft.

Een andere deelnemer aan de cursus onderzocht hoe de ontmoeting tussen tieners en volwassenen/ouderen gestimuleerd kan worden. Hierbij werd gekozen voor een ontmoeting rond de maaltijd—met als gedachte dat gesprekken rond de maaltijd als vanzelf op gang komen. Inderdaad bleek in de praktijk dat de ongedwongen sfeer rond de maaltijd ervoor zorgde dat er een open en gelijkwaardig gesprek ontstond tussen tieners en volwassenen. Om het gesprek te stimuleren werden er kaartjes uitgedeeld met daarop reacties op een vragenlijst die vooraf aan jongeren en volwassenen was uitgedeeld. Hierdoor ging het gesprek al snel de diepte in. De deelnemers gaven dan ook positieve feedback na afloop van de maaltijd en hadden eigenlijk nog wel langer met elkaar door willen praten.

Een derde onderzoek vond plaats in een vergrijsde gemeente. Hoewel de jongere generaties niet volledig uit beeld zijn, blijkt wel dat ze voor de oudere generaties weinig zichtbaar zijn. Zij zijn bijvoorbeeld niet of nauwelijks aanwezig bij de activiteiten die door oudere generaties bezocht worden (voornamelijk de kerkdienst). Waar oudere generaties structureel betrokken zijn, is de betrokkenheid van jongeren van een meer incidenteel karakter. Het verlangen om verbinding te maken met de jongere generaties is er wel in de gemeente. In dit actieonderzoek is ervoor gekozen om een wandeling te organiseren rondom het thema ‘zingeving’. Voor deze wandeling zijn verschillende leeftijdsgroepen uitgenodigd. Aan de hand van gespreksvragen gaan de verschillende leeftijden in groepjes, al wandelend, met elkaar in gesprek. Deze activiteit wordt goed ontvangen, ook door een introductie zonder kerkelijke achtergrond. Jong en oud waardeert de ontmoeting met andere generaties.

De liturgie

Weinig zaken liggen in de kerk zo gevoelig als de liturgie. In het gesprek over de liturgie mengen theologische en esthetische voorkeuren zich tot een soms explosieve cocktail. Terwijl de kerkdienst bij uitstek de plek zou moeten zijn waar de gemeente samenkomt als één lichaam, ligt juist hier het gevaar op de loer om uiteen te vallen in groepen met elk een eigen liturgische smaak.

Het zoeken naar een gezamenlijke liturgie was dan ook de insteek van een van de onderzoeken. De predikant constateerde dat het gevaar van ‘doelgroependiensten’ op de loer ligt, waarbij jongeren en ouderen elk hun eigen diensten hebben, maar elkaar niet meer

ontmoeten. Van intergenerationeel kerkzijn is dan eigenlijk geen sprake meer. Door middel van een enquête en gesprekken binnen de klankbordgroep werd gezocht naar een invulling van de kerkdienst waarbij alle generaties zich thuis voelen. Hierbij werd gekozen voor liederen waarin alle generaties zich herkennen. Het (intergenerationele) gesprek werd bovendien gestimuleerd door een ontspannen ontmoeting voorafgaand aan en na afloop van de dienst en een ‘ijsbreker’ gedurende de dienst, waarin gemeenteleden in tweetallen een kort gesprekje voeren met elkaar over het thema van de dienst. Deze opzet werd door de aanwezigen positief ontvangen. Meer dan in andere diensten waren alle leeftijden, met uitzondering van de twintigers, goed vertegenwoordigd.

Een ander onderzoek vond plaats in een vergrijzende gemeente, waar op zondag vooral de oudere generatie in de kerkdienst te vinden is. Voor de jongere generaties, die nog wel bij de kerk ingeschreven staan, is de kerkgang niet meer vanzelfsprekend. De vraag is hoe in een dergelijke context de kerkdienst een gelegenheid kan zijn voor een intergenerationele ontmoeting. Om kinderen en jonge gezinnen te betrekken bij de dienst, is ervoor gekozen om de dienst samen met een groepje kinderen voor te bereiden en hun ook een taak te geven in de dienst. Dit zorgde ervoor dat de dienst goed bezocht werd, ook door jonge gezinnen. Er kwamen positieve reacties op dienst, waarbij ouderen aangeven genoten te hebben van de aanwezigheid van kinderen, en ook van hen te hebben geleerd (verwondering). Aan deze dienst werd een vervolg gegeven met een ‘kerk op schoot viering’, waar de kinderen centraal staan. Ook hierop werd positief gereageerd. De extra aandacht voor kinderen wordt ook door ouderen gewaardeerd, die de aanwezigheid van jonge gezinnen ook voor zichzelf als verrijkend ervaren.

De kerkdienst is bij uitstek de plek waar ook het geloofsleren plaatsvindt. Dit aspect kwam naar voren in een onderzoek naar de inbedding van een diaconale jongerenreis in het geloofsleren van de gemeente. Een eerdere ervaring met een dergelijke reis had geleerd dat de reis op zich een groot succes was, maar dat de verbondenheid binnen de groep en met de gemeente als geheel al snel verwaterde. Die ervaring vormde de aanleiding van dit onderzoek. Door de reiservaring in te bedden in het geloofsleren van de gemeente, kan deze een meer blijvende impact hebben: ervaringsleren is dan een katalysator voor persoonlijk geloof én voor een inbedding in de gemeenschap. De gemeenschap dient dan als ‘interpretatie-gemeenschap’, die de jongeren ondersteunt bij het betekenis geven aan hun diaconale ervaring.

In een kerkdienst voorafgaand aan de reis heeft de predikant aandacht besteedt aan de diaconale reis. Het thema van de preek was het ontdekken van God in de wereld, waarbij de diaconale reis als voorbeeld werd gebruikt. De deelnemers aan de reis gaven aan dat deze dienst hen heeft geholpen om hun diaconale reis te zien als een ervaring waarin ze God mogelijk op andere of diepere manieren leren kennen. In de ‘uitzwaaidienst’, enkele weken later, is de lijn uit deze dienst herhaald en hebben de deelnemers de input van de vorige dienst verwerkt in een filmpje, waarin ze persoonlijk iets vertellen over hun verwachtingen van de reis. In het natraject van de reis (die buiten de tijdspanne van het onderzoek viel), zal de nadruk liggen op verdieping en reflectie, waarbij de groep wordt aangemoedigd om iets van hun ervaringen te delen met de gemeente tijdens een kerkdienst.

Geloofsopvoeding

De laatste decennia is een deel van de jongere generaties afgehaakt in de kerk. Zij bezoeken diensten en activiteiten niet meer en zijn via de ‘reguliere’ kerkelijke wegen niet meer te bereiken. Dit is een serieuze belemmering voor het organiseren van een intergenerationele ontmoeting. Deze jongeren zijn echter wel de kinderen en kleinkinderen van betrokken kerkgangers en zitten bij hen aan de (letterlijke of spreekwoordelijke) keukentafel. Het is echter niet altijd eenvoudig om daar het geloofsgesprek te voeren. In een van de onderzoeken wordt de priesterlijke taak van gelovigen als uitgangspunt genomen. Gelovigen vertegenwoordigen als ‘priesters’ de mensen om hen heen bij God, en God bij de mensen om hen heen. Dat vraagt echter wel om tact en inzicht: de angst is vaak dat het spreken over zaken die het geloof aangaan eerder afstotend werken, of dat de verschillen simpelweg onoverbrugbaar zijn. Dit vraagt om een houding van geduld: van interesse in en liefde voor de ander, de ander laten zijn wie hij/zij is, zonder iets op te leggen. Zo wordt een plaats gecreëerd waar, soms op onvermoede momenten (aan de keukentafel) het wezenlijke ter sprake mag komen.

Een andere deelnemer richtte zich in het onderzoek op het vieren van de doopverjaardag. Ouders hebben een buitengewoon belangrijke taak in de overdracht van het geloof, en zij hebben daarbij toerusting nodig vanuit de gemeente. De doop is een van de momenten waarop ouders, geloofsopvoeding en gemeente bij elkaar komen. Voorafgaand aan de doop beantwoorden de ouders de doopvragen, waarbij zij onder andere beloven aan de slag te gaan met de geloofsopvoeding van hun kind(eren). Het vieren van de doopverjaardag is een manier om deze belofte concreet gestalte te geven. In het kader van het onderzoek werden twee bijeenkomsten met ouders van jonge kinderen georganiseerd, waarbij de aanwezigen in gesprek gaan over doop en geloofsopvoeding. Het idee om aandacht te besteden aan de doopverjaardag wordt door de aanwezige ouders enthousiast ontvangen. De gesprekken maakten ouders bovendien (nogmaals) bewust van de belangrijke rol die zij vervullen in de geloofsopvoeding en waren een stimulans om die rol met nieuwe energie op te pakken. Zij staan hierin niet alleen: andere ouders en de gehele gemeente zijn geroepen om hen hierin te ondersteunen. Het aanbieden van een pakket rondom de doopverjaardag (een boekje en een poster) is hier een concreet voorbeeld van.

Conclusie

Hierboven hebben we in het kort drie lijnen geschetst die in de onderzoeken naar voren komen. Uiteraard zijn deze drie lijnen met elkaar vervlochten. Een goed voorbeeld is het vieren van de doopverjaardag: geloofsopvoeding en liturgie komen hier samen. Vanuit deze onderzoeken kunnen we verschillende conclusies trekken:

- 1) Generaties kunnen van elkaar leren. Dit uitgangspunt van intergenerationele geloofsvorming en kerkzijn wordt in alle onderzoeken bevestigd. Hoewel het beeld soms leeft dat de generatiekloof onoverbrugbaar is, blijkt dit in de praktijk niet het geval. Tussen de verschillende generaties is er een goede balans van overeenkomst en verschil. Enerzijds delen generaties dezelfde vragen, twijfels en uitdagingen; anderzijds kan het perspectief van een andere generatie verhelderend zijn. Waar leeftijdgenoten de eigen (voor)oordelen kunnen bevestigen, werpt een oudere of jongere gelovige een frisse blik op de zaak. Aard en doel van dit intergenerationele leren vraagt om nauwkeurige reflectie.

- 2) Samen iets ondernemen verbindt. Verschillende actieonderzoeken zetten in op een gezamenlijke activiteit, zoals een wandeling of een maaltijd. Dit geeft een gedeelde ervaring, die waardevolle gespreksstof oplevert. Een ontspannen setting nodigt bovendien uit tot goede gesprekken. Verbinden, samenzijn is een belangrijk menselijk grondgegeven. Kerken hebben daarin een eigen setting en rol. Samenzijn heeft te maken met hoe we ook vanuit geloof naar de mens en de kerk kijken.
- 3) Actieonderzoek helpt een gemeente op een zorgvuldige manier de verbinding tussen generaties vorm te geven en daarvan te leren: de predikant of jeugdwerker is niet in z'n eentje verantwoordelijk, maar werkt samen met een groepje betrokken gemeenteleden dat ook als klankborggroep functioneert. Daarnaast worden theoretische verdieping en concrete actie met elkaar verbonden, wat leidt tot inspiratie, kwaliteitsverbetering en verdieping. Het samenkomen in de leergemeenschap tijdens de cursus heeft de deelnemers daarin gestimuleerd.